

Буряк Л.Д., к.е.н., професор,
Павліковський А.М., к.е.н., професор,
кафедра фінансів підприємств,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»
Кремпова Н.Л., к.е.н., доцент
кафедри фінансів,
Кримський економічний інститут
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

АНОТАЦІЯ. У статті розглянуто сутність фінансового забезпечення, проведено критичний огляд в економічній літературі визначень фінансового забезпечення і дано авторське визначення цього поняття стосовно суб'єктів малого підприємництва, обґрунтовано доцільність використання в господарській діяльності суб'єктів малого підприємництва кредитів комерційних банків, визначено оптимальну структуру фінансових ресурсів суб'єктів малого підприємництва.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: фінансове забезпечення, залучення, самофінансування, самоокупність, беззбитковість, прибутковість.

ANNOTATION. The article deals with the essence and definition of small entity economic activity financing. The author offers literature review and his own definition of this notion. The necessity of commercial bank loans to finance small businesses is substantiated. The optimal composition of small entity financial resources is determined.

KEYWORDS: finansove zabezpechennya, zaluchennya, samofinansuvannya, samoookupnist, bezzbitkovist, pributkovist.

АННОТАЦИЯ. В статье рассматривается сущность финансового обеспечения, проведен критический обзор в экономической литературе определения финансового обеспечения, дано собственное определение этого понятия применительно к субъектам малого предпринимательства, приведена структура источников финансовых ресурсов субъектов малого предпринимательства, обоснована целесообразность использования в хозяйственной деятельности субъектов малого предпринимательства кредитов коммерческих банков, определена оптимальная структура финансовых ресурсов субъектов малого предпринимательства.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: финансовое обеспечение, привлечение, самофинансирование, самоокупность, безубыточность, прибыльность.

Суб'єкти малого підприємництва відіграють важливу роль у реформуванні вітчизняної економіки на ринкових засадах. Малі підприємства здатні досить динамічно та швидко реагувати на зміни як споживчого попиту, так і на нові пропозиції і перспективи, які відкриваються на базі використання результатів досліджень і розробок.

В економічній літературі існують різноманітні підходи до трактування поняття «фінансове забезпечення».

Так, О.О. Кохалик і Л.С. Томашик вважають під фінансовим забезпеченням сукупність форм і методів, принципів та умов фінансування підприємств [1, с. 70].

На відміну від зазначених учених економістів інші вчені економісти, С.В. Мочерний, О.А. Устенко С.І. Чеботар, під фінансовим забезпеченням розуміють суму грошей на рахунку клієнта біржі з урахуванням прибутку або збитку за відкритими контрактами і комісії за цими контрактами, отриманої в разі їх ліквідації [2, с. 81].

Відносно такого підходу вважаємо за потрібне зробити кілька зауважень. По-перше, обмеження сфери існування фінансового забезпечення лише клієнтами біржі суттєво збіднює його сутність, малі підприємства як правило не є клієнтами біржі. По-друге, обрання у якості критерію визначення фінансового забезпечення грошових коштів на рахунках клієнтів біржі призводить до зменшення їх обсягів і не надає можливості розкрити складну сутність цього поняття.

Окремі науковці під фінансовим забезпеченням розуміють процес управління капіталом.

Зокрема, Е.А. Уткін характеризує фінансове забезпечення як діяльність по залученню, розміщенню, використанню та управлінню капіталом підприємства [3, с. 342].

Оригінальним є визначення поняття «фінансове забезпечення» у підручнику «Фінансовий менеджмент» за ред. проф. В.М. Федосова і трактується як «... система джерел і форм фінансування розвитку економічної і соціальної сфер суспільства» [4, с. 491].

Інша група науковців визначає фінансове забезпечення як покриття затрат за рахунок фінансових ресурсів, акумульованих суб'єктами господарювання і державою. В умовах економічної і фінансової самостійності господарюючі суб'єкти формують джерела розширеного відтворення за рахунок власних фінансових ресурсів, залучених на дольових засадах, грошових коштів інших підприємств, використання банківських кредитів, бюджетних асигнувань та ін.

Л.І. Зятковська дотримується іншої думки. Вона вважає, що «фінансове забезпечення є комплексом заходів, що забезпечують мобілізацію фінансових ресурсів у обсягах, достатніх для фінансування операційної та інвестиційної діяльності підприємств» [5, с. 40].

Така точка зору на наш погляд є справедливою, але мова має йти про відтворювальний процес у цілому, тому що фінансове забезпечення не може бути поділено на просто відтворювальне і розширене відтворювальне.

Дослідження наукових робіт провідних західних учених дозволило зробити висновок про відсутність виділення фінансового забезпечення як відокремленого об'єкту вивчення, але вони всебічно і ґрунтовно досліджують його методи. Таким чином, при наявності значної кількості робіт, у яких використовується термін фінансове забезпечення, нема чіткого та однозначного визначення цього поняття, практично не сформувалося єдиної і загальноновизнаної його трактовки.

Ю.М. Воробйов вважає, що фінансове забезпечення — «... це економічно обґрунтоване залучення власних внутрішніх і зовнішніх джерел фінансових ресурсів, а також позичкових джерел ресурсів задля створення необхідних умов щодо фінансування в масштабах, передбачених проектами та програмами держави і суб'єктів господарювання» [6, с. 230], О.Р. Романенко стверджує, що «...фінансове забезпечення — це покриття затрат за рахунок фінансових ресурсів, акумульованих суб'єктами господарювання і державою» [7, с. 18].

У даних тлумаченнях фінансове забезпечення визначається по-перше, як процес формування ресурсів, по-друге як розподіл і використання з максимальною ефективністю, що, на нашу думку, не відображає у повній мірі весь комплекс умов, форм і відносин, які притаманні категорії «фінансове забезпечення».

Підсумовуючи наведені думки вчених-економістів, можна дати таке визначення: фінансове забезпечення господарської діяльності суб'єктів малого підприємництва — це діяльність по залученню, розміщенню та ефективному використанню фінансових ресурсів необхідних у процесі створення і функціонування малого підприємства, забезпечення відтворювального процесу.

Фінансова діяльність суб'єктів малого підприємництва реалізується шляхом використання відповідних форм і методів фінансового забезпечення функціонування малого підприємства для досягнення основної мети — отримання прибутку.

Виходячи з того, які фінансові ресурси мале підприємство може використовувати в процесі господарської діяльності, можна

виділити такі методи фінансового забезпечення господарської діяльності підприємств:

— самофінансування (власні фінансові ресурси та інші кошти отримані без вимоги їх повернення);

— фінансування з використанням позичених фінансових ресурсів (комерційний кредит, банківський кредит, інші запозичені кошти на умовах повернення).

Для більшості вітчизняних малих підприємств основним джерелом фінансування виробництва є їхні власні кошти. Іншими словами, йдеться про самофінансування малих підприємств, що є методом фінансового забезпечення.

У господарській практиці розрізняють поняття самоокупності та самофінансування витрат підприємств. Погоджуючись з І. Зятковським [8, с. 81], ми вважаємо, що «самоокупність» є передумовою до самофінансування. Самоокупність визначає покриття доходами підприємства поточних і постійних витрат на виробництво продукції. Отримані в процесі діяльності доходи мають покривати витрати виробництва і додаткову потребу в обігових коштах, спричинену уповільненням їх обігу. Обов'язковою умовою самоокупності є безбитковість і прибутковість діяльності. Самоокупність передбачає відшкодування з отриманих доходів поточних витрат на виробництво, сплату податків до бюджету, відрахувань до державних цільових фондів тощо. При недостатності власних фінансових ресурсів не виключається можливість залучення зовнішніх джерел.

Одностайності щодо розуміння економічної природи самофінансування серед науковців немає, що пов'язано з вибором джерел самофінансування: власні фінансові ресурси, бюджетні кошти, банківські кредити. Однак, більшість учених-економістів, зокрема В.Т. Лановой [9, с. 116—117], вважає, що самофінансування передбачає, перш за все, покриття витрат на просте і розширене відтворення за рахунок власних фінансових ресурсів. Тому самофінансування є методом фінансового забезпечення розширеного відтворення на підприємстві за рахунок власних фінансових ресурсів і є гарантом отримання та повернення залучених позичених коштів підприємством.

Самофінансування є економічною базою самостійності та самоуправління підприємства. Для підприємства самофінансування являє собою ряд переваг. Перш за все, це вигідне вкладання капіталу. Власні фінансові ресурси є найдешевшими порівняно з іншими, які залучаються ззовні. Залучення кредитів вимагає сплати процентів за їх користування. Кошти, залучені на інших умовах

також потребують відповідної плати. По-друге, застосування самофінансування проявляється у нівелюванні ризику втрати контролю за підприємством і в неможливості збільшення рівня заборгованості. Наприклад, для малих і середніх підприємств певну загрозу становить залучення великих сум кредитів. По-третє — це збільшення фінансової ємності, що дозволяє малому підприємству отримувати кредити в банках або спеціалізованих фінансових організаціях, тобто більше можливостей для додаткового залучення фінансових ресурсів.

Потрібно враховувати, що самофінансування має свої економічні межі, які пов'язані з обмеженістю власних фінансових ресурсів підприємств. Також необхідно враховувати, що фінансування діяльності підприємства тільки за рахунок власних фінансових ресурсів не завжди вигідне для нього. Так, якщо ціни на кредитні ресурси невисокі, а підприємство може забезпечити вищий рівень віддачі на вкладений капітал, ніж плата за позику, то, залучаючи такі кошти, воно може очікувати підвищення рентабельності власного капіталу, тощо.

У той же час, якщо кошти підприємства створюються в основному за рахунок короткотермінових зобов'язань, його фінансовий стан буде нестійкий, оскільки капітал короткострокового використання вимагає своєчасного повернення коштів і залучення до обороту підприємства на нетривалий час інших капіталів.

Отже, необхідність у власному капіталі зумовлена вимогами самофінансування підприємств, власний капітал є основою самостійності та незалежності підприємства.

Загальновідомо, що однією з найважливіших характеристик фінансового стану будь-якого підприємства вважається стабільність його діяльності з точки зору довготермінової перспективи, тобто з урахуванням загальної фінансової структури підприємства, ступеня його залежності від кредиторів. Тому підприємству необхідно встановлювати оптимальне співвідношення власного і позичкового капіталу, від якого залежить його фінансовий стан, роблячи акцент на самофінансуванні. При цьому наявність самофінансування є необхідною умовою отримання позики і свідчить про можливість підприємства здійснити її погашення за рахунок власних фінансових ресурсів.

Серед методів фінансового забезпечення господарської діяльності малих підприємств, які використовують позичені фінансові ресурси, слід виділити кредитування, лізинг і франчайзинг.

У господарській діяльності малих підприємств, як і в господарській діяльності інших підприємств, присутній фактор ризику,

тобто невпевненість у позитивному результаті фінансових чи господарських операцій, неозначеність самої діяльності.

Незважаючи на різні підходи до розуміння поняття самофінансування, більшість теоретиків і практиків схильні вважати, що воно передбачає покриття витрат на процес відтворення за рахунок власних фінансових ресурсів.

Ми погоджуємося з уже викладеним підходом до розуміння поняття «самофінансування», тому що воно підкреслює його головну ознаку — використання підприємством для забезпечення відтворювального процесу внутрішніх і зовнішніх джерел формування власних фінансових ресурсів.

Отже, самофінансування базується на використанні власних коштів підприємства (прибутку, амортизаційних відрахувань, реалізація активів та ін.).

Потреба у власних фінансових ресурсах зумовлена вимогами самофінансування і необхідністю підтримування фінансової самостійності та незалежності підприємства. Однак, потрібно враховувати, що фінансування діяльності підприємства лише за рахунок власних фінансових ресурсів, по-перше, не завжди можливе, а по-друге, економічно не доцільне, тому що позбавляє підприємство можливості отримання додаткового прибутку за рахунок використання позикових фінансових ресурсів. Кредитування базується на покритті витрат суб'єктів господарювання за рахунок банківських або бюджетних кредитів, наданих на умовах строковості, платності і зворотності.

Додатковими джерелами фінансування можуть бути кошти, мобілізовані на ринку цінних паперів, іноземні інвестиції.

Дослідження виробничих аспектів «життєдіяльності» малих підприємств має органічний взаємозв'язок з фінансовим підходом, що спрямований на виявлення залежності між розміром підприємства і його фінансових характеристик, зокрема, структурою фінансового забезпечення.

Насамперед необхідно відзначити, що даний взаємозв'язок, за твердженням більшості економістів-дослідників, не є традиційним елементом теорії малого бізнесу. Найважливішими питаннями у виявленні даного взаємозв'язку, а отже у визначенні малого бізнесу, є питання про те, у якому ступені виробнича специфіка малого бізнесу сприяє створенню потреби його у фінансуванні з певних джерел, а також чи існує специфіка фінансового забезпечення малих підприємств?

Малий бізнес має ряд параметрів, що відрізняють його від великого. Основні розбіжності — залежність від внутрішніх джерел

фінансування та слабка організація довгострокового планування, що обумовлена незначною чисельністю працюючих і низьким рівнем їхньої спеціалізації. Більшість принципів управління фінансовими ресурсами великих підприємств можуть бути застосовані до малого бізнесу, але з іншими акцентами.

Джерела фінансування господарської діяльності суб'єктів малого підприємництва в основному визначаються власними фінансовими ресурсами — валовим доходом та амортизацією.

Для функціонування малому підприємству необхідні грошові кошти. В теорії фінансового менеджменту виділяються два основні види фінансування: внутрішнє і зовнішнє.

Внутрішнє фінансування — це фінансування, при якому грошові кошти окупаються всередині суб'єкта малого підприємництва, тобто це власні кошти. Власні кошти включають доходи і надходження. Доходи: прибуток від основної діяльності, прибуток від інвестиційної і фінансової діяльності. Надходження: амортизаційні відрахування, виручка від реалізації майна, що вибуло.

За ринкових умов господарювання необхідність у власних грошових коштах обумовлена вимогою самостійності суб'єкта малого підприємництва. Рівень джерел власних коштів є змінним залежно від багатьох факторів, серед яких:

- сфера діяльності малого підприємства;
- ситуація на ринку;
- стадія розвитку суб'єкта малого підприємництва та ін.

Конкретний склад джерел фінансування господарської діяльності є суто індивідуальним для кожного суб'єкта малого підприємства.

Початкове формування фінансових ресурсів суб'єкта малого підприємництва відбувається під час його заснування, коли утворюється статутний капітал. Його джерелами залежно від організаційно-правових форм господарювання є: пайові внески, акціонерний капітал, надходження від асоціацій. Статутний капітал характеризує обсяг грошових коштів, інвестованих у процес виробництва, в якому функціонують основні засоби та оборотні активи.

Джерела фінансування господарської діяльності суб'єктів малого підприємництва поділяються на власні та запозичені (табл. 1).

Як свідчить практика, для більшості вітчизняних малих підприємств основним джерелом фінансування виробництва є власні кошти. Особливо це стосується первісного капіталу малих підприємств. Звичайно, власні (особисті) кошти є найпростішим і найнадійнішим джерелом. У цьому разі є можливість без затрим-

ки, одразу розпочати власну справу, при цьому почати з малого, поступово накопичуючи досвід і кошти для подальшого розширення справи. Власні кошти можуть складатися з власних заощаджень або коштів, що отримані від продажу власності.

Таблиця 1

**СКЛАД ДЖЕРЕЛ ФІНАНСУВАННЯ
ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА**

Власні	Запозичені
1. Власні (особисті) кошти. 2. Кошти партнерів і засновників. 3. Прибуток. 4. Амортизаційні відрахування. 5. Продаж активів	1. Банківські кредити. 2. Комерційний (товарний кредит і вексельне фінансування). 3. Кредитування міжнародними програмами. 4. Приватні кредити. 5. Венчурний капітал

Для ефективнішої роботи малого підприємства, особливо на початковому етапі його функціонування, можна залучати партнерів, які можуть стати засновниками, зробивши свій вклад у грошах, надавати обладнання або приміщення при створенні малого підприємства. При цьому вони стають співвласниками підприємства і будуть мати право приймати участь у його керівництві, розподіляти майбутні доходи. Відносини з партнерами офіційно фіксуються в договірній формі для того, щоб уникнути можливих конфліктних ситуацій у майбутньому, чим, до речі, нехтує багато вітчизняних підприємств, особливо початківців. У процесі господарської діяльності малого підприємства з'явиться можливість використовувати такі власні джерела, як прибуток, амортизаційні відрахування, отримувати кошти від продажу активів.

Склад і структура фінансових ресурсів малого підприємства постійно змінюється під впливом різноманітних факторів. Основною успішного функціонування малого підприємства є збалансованість його фінансових ресурсів (табл. 2).

Наведені у табл. 2 дані свідчать про те, що основну частину джерел фінансування господарської діяльності малого підприємства «Імпульс» становить прибуток, частка якого в 2007 році склала 45,2 %. У період 2009–2010 рр. питома вага прибутку хоч і знизилась, проте була достатньо високою — відповідно 37,7 % і 38,6 %. Помітне зниження й інших доходів. Зменшення амортизаційних відрахувань пов'язане з обраним методом нарахування амортизації — прямолінійним, що веде до зменшення доходу. Такі структурні зру-

шення у складі фінансових ресурсів малого підприємства «Імпульс» відбулися під впливом зростання питомої ваги коштів, залучених із зовнішніх джерел з 8,7 % у 2007 році до 14,6 % у 2011 році, і в першу чергу, за рахунок кредитів комерційного банку.

Таблиця 2

**СКЛАД І СТРУКТУРА ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ
МАЛОГО ПІДПРИЄМСТВА «ІМПУЛЬС» У 2007—2011 РР.,**

Показники	2007	2008	2009	2010	2011	У % (2011 р. до 2007 р.)
Фінансові ресурси — всього, тис. грн	449,0	455,7	460,1	470,8	539,4	120,0
У тому числі						
- прибуток, тис. грн	202,9	182,3	173,5	181,7	220,1	97,6
- амортизаційні відра- хування, тис. грн	164,3	202,0	190,9	191,6	193,1	107,8
- інші доходи, тис. грн	42,8	71,4	49,7	49,7	47,5	107,0
Кредити банку, тис. грн	39,0	–	46,0	52,8	78,7	201,8
Питома вага у фінансо- вих ресурсах, %	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	–
- прибутку	45,2	40,0	37,7	38,6	40,8	-4,4
- амортизаційних від- рахувань	36,6	44,3	41,5	40,7	35,8	-0,8
- інших доходів	9,5	15,7	10,8	9,5	8,8	-0,7
- кредитів банку	8,7	–	10,0	11,2	14,6	+5,9

Проблема своєчасного фінансування господарської діяльності визначеною сумою фінансових ресурсів обумовлена такими причинами:

- 1) дефіцит власних коштів у зазначеній сумі первісного капіталу;
- 2) обмежений доступ до кредитів комерційних банків на відміну від великих підприємств;
- 3) підвищений рівень собівартості продукції, що обмежує можливість інвестування в момент відсутності необхідних фінансових ресурсів;
- 4) нерегулярність реальних джерел інвестиційних ресурсів як для поточної операційної діяльності, так і для перспективного розвитку.

Таким чином, для суб'єктів малого підприємництва найоптимальнішими джерелами фінансування господарської діяльності є власні кошти.

Література

1. *Кохалик О.О., Томашик Л.С.* Проблеми малого бізнесу в Україні. — Львів, 2001. — 268 с.
2. *Мочерний С.В.* Основи підприємницької діяльності: Навч. посібник / С.В. Мочерний, О.А. Устенко, С. Чеботар. — К.: Видавництво центр «Академія», 2001. — 280 с.
3. *Уткин Э.А.* Управление фирмой. — М.: Перспектива, 1996, — 495 с.
4. Бюджетний менеджмент: Підручник / за ред. проф. Федосова В.М. — К.: КНЕУ, 2004. — 620 с.
5. *Зятковська Л.І.* Фінансування екологічно безпечного виробництва та шляхи його вдосконалення. Дисертація на здобуття вченого ступеня кандидата економічних наук. — К.: КНЕУ, 2004. — 195 с.
6. *Воробйов Ю.Б.* Фінансовий капітал підприємств: теорія, практика, управління. — Сімферополь: Таврія, 2002. — 364 с.
7. *Романенко О.Р.* Фінанси: Підручник / О.Р. Романенко. — К.: Центр навчальної літератури, Либідь, 2004. — 347 с.
8. *Зятковський І.В.* Фінанси підприємств: Навч. посібник. — 2-ге видання, перероб. та доп. — К.: Кондор, 2003. — 364 с.
9. *Лановой В.Т.* Самофинансирование — основа эффективности хозяйствования. — К.: Техніка, 1987. — 199 с.

Стаття надійшла до редакції 24.11.2012